

Манюх Н. Б.
(м. Івано-Франківськ)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У ПРОЗІ В. ДРОЗДА

Анотація. У статті порушується проблема функціонального навантаження антропонімів як важливих засобів характеротворення у художньому творі, розкривається креативно-конструктивний потенціал імен, прізвиськ і прізвиськ антропоцентрів у текстах В. Дрозда.

Ключові слова: антропонім, характер, художній твір, текст.

Мистецький доробок В. Дрозда займає чільне місце в українській літературі ХХ століття, адже його твори стали яскравим прикладом відхилення від однаковості, стандарту, ламаючи традиції соцреалістичної поетики. В. Дрозд, як і В. Шевчук, Є. Гуцало, Гр. Тютюнник та ін., потрапив у літературу на хвилі так званого творчого вибуху поетичної свідомості, де вектор естетичних пошуків моделі присутності «я» у світі був скерований на сприйняття людини в особистісних категоріях. Письменника завжди цікавила «внутрішня людина», яка перебувала в «екзистенційному вакуумі» тогочасної дійсності, а відповідно до цього він оперував такими художніми засобами, що здатні переконливо відтворити всю складність і динаміку найтонших душевних порухів.

У прозі В. Дрозда привертає до себе увагу специфічний авторський ономастикон та значущість його в художньому тексті новел, повістей, романів. Імена, прізвиська та прізвиська виконують функцію конкретного найменування, а також, зазнаючи додаткового семантичного навантаження і володіючи креативно-конструктивним потенціалом, репрезентують ідіостиль автора, який крізь призму творчого осягнення об'єктивної дійсності характеризує антропоцентрів — персонажів художнього твору. Так, промовисті прізвиська персонажів *Шептало* («Білий кінь Шептало»), *Сластьон*, («Балада про Сластьона») *Семирозум* («Семирозум»), *Загатний*, *Гуляйвітер*, *Хаблак* («Катастрофа»), *Петруня* («Спектакль») та ін. підкреслено мотивують індивідуально-особистісні риси героїв та функціонують як засоби їх характеристики.

Ономастика досить молода і малодосліджена наука, яка активно почала розвиватись у середині минулого століття. Теоретичні аспекти ономастики, в тому числі й художньої, досліджували

І. Герус-Тарнавецька, І. Качуровський, Ю. Карпенко, Л. Масенко, Ю. Редько та ін. Проблема функціонування антропонімів у художньому тексті найчастіше розглядалася дослідниками на матеріалі сатиричних і гумористично-пародійних творів І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Карпенка-Карого, В. Винниченка, М. Куліша та ін. Функціонування «промовистих» імен у художньому тексті В. Дрозда досліджувалося переважно на матеріалі химерної прози, представленої творами «Ірїй», «Білий кінь Шептало», «Замглай», «Балада про Сластьона» та ін. Мистецька спадщина В. Дрозда з її розмаїтою жанровою спрямованістю була предметом розгляду С. Андрусів, В. Антофійчука, Б. Бойчука, Г. Гримич, Т. Денисової, М. Жулинського, О. Логвиненко, В. Нямцу, М. Павлишина, Г. Сивоконя, О. Січкара, Л. Яшиної та ін. Аналізуючи своєрідність індивідуального стилю письменника, дослідники не акцентували увагу саме на функціональній значущості імені в текстах В. Дрозда, а розглядали її дотично, у тісному взаємозв'язку з іншими проблемами. Враховуючи окремі розвідки, присвячені вивченню вказаного питання (Петро Майдаченко, Людмила Шестопалова та ін.), варто зауважити, що проблема функціонування художніх антропонімів у прозі В. Дрозда залишається недостатньо з'ясованою.

Мета статті — розглянути функціональне навантаження художніх антропонімів у творах В. Дрозда («Кузя», «Убивство за сто тисяч американських доларів», «Острів у вічності»).

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

— виокремити і проаналізувати «промовисті імена» у творах В. Дрозда («Кузя», «Убивство за сто тисяч американських доларів», «Острів у вічності»);

— розкрити креативно-конструктивний потенціал функціонування найменувань в аналізованих творах.

Творча спадщина В. Дрозда надзвичайно багатогранна: новели, оповідання, повісті, романи, спроби літературного автопортрета, щоденникові записи з авторськими коментарями, листи письменника та ін. Більше половини творів письменника належить до малої прози, репрезентованої в

окремих збірках, а також у журнальних варіантах. Звичайно, є й такі твори («Солодкий цвіт акації», «Шустик», «Штани» та ін.), які не увійшли до жодної збірки, а були набрані в журнальному варіанті та пішли «під ніж», про що довідуємось із щоденникових записів та листів В. Дрозда до його дружини І. Жиленко.

Екзистенцію маленької людини, яка свідомо перетворюється у гвинтика тогочасної системи, В. Дрозд досліджував у творі «Кузя» (у перших варіантах «Шустик»), де психологічно значущим виступає водночас прізвище та прізвисько героя. Доля цього твору, як і багатьох інших, в яких автор «дивився на життя з так званого чорного ходу» була визначена наперед — вони не зуміли прорватись крізь «редакторську загату». За словами самого письменника, який не ховав ці твори до шухляди, а боровся з літературними чиновниками за право опублікувати їх: «На початку своєї літературної кар'єри я написав повість «Шустик». Надрукована вона вперше майже через тридцять років. Повість про те, як «маленька людина», гвинтик бюрократичної машини вичавлює із своєї душі раба, намагається стати Людиною» [6, 79]. Свідомість головного героя твору — Шустика Кузьми Аркадійовича — постійно сковує давній страх, породжений абсурдністю тогочасної системи, для якої людина була всього на всього «функціональним елементом», дешевою робочою силою. Перед його очима ще й досі виринає страшна подія з минулого, в результаті якої ледь не загинула людина. З того часу страх та неспокій заповнили душу Кузі. «А може люди завжди в страхові жили?» — повсякчас рефлексує герой, який і в очах начальника запримітив острах [4, 54]. Кузьму Аркадійовича Шустика називали на роботі просто *Кузею*: «Прізвисько наче приросло до Шустика, і він навіть радів, коли чув від Гераська — Кузя, це свідчило про добрий настрій директора, про приязнь до нього технічного помічника... він став тінню і плоттю Гераська, все в ньому було від Гераська, тільки називали його не товаришем Гераськом, а просто Кузею» [4, 45]. Таке іронічне прізвисько, яким нагородив його директор, спочатку непокоїло Кузьму, адже називали його так навіть молодші за віком. Проте, з часом Шустик змирився з цим, завжди вибачливо усміхаючись до товариша Гераськіна, якого боявся не тільки він, а й усі працівники. Іронічне прізвисько містить в собі таке семантичне наповнення: *покірний прислужник, безликий раб, бездумний виконавець чужої волі*. «Кузя» — це немов кличка якогось цуцика, який ластиться перед своїм господарем і завжди потрапляє під гарячу руку, як отой собака з байки П. Гулака-Артемовського «Пан та собака».

Кузя, який вважав себе маленькою, сірою людиною, зробив свій вибір — він перетворився на гвинтика тогочасної системи. Проте, і сам Герасько-Гераськін був таким же підневільним виконавцем обов'язків, якщо точніше, то рабом із портфелем, який перед вищим керівництвом теж мусів плазувати: «Найстрашніше навіть не те, що вони — раби, найстрашніше, що вони плодять і множать рабів» [4, 50]. Це свідчить про комплекс меншовартості, притаманний маленькій людині, яка свідомо перетворилася на гвинтик тогочасної системи і навіть не прагне подолати в собі внутрішнього раба. Зрештою, це можна трактувати дещо по-іншому, якщо взяти до уваги те, що «багатівікова підневільність у поєднанні з інтровертизмом психічного типу значною мірою підірвали здатність українського народу до волевиявлення, сформували комплекс «меншовартості» і відповідний психоповедінковий стереотип, характерний для населення колоніальних країн... Люди характеризують себе в негативних термінах, і це створює психологічні перепони для можливої позитивної дії та віри...» [3, 67]. У творі часто зустрічається термін «*маленька людина*» «*гвинтик*», «*раб*». Саме так називає себе Шустик. Звідси і нерішучість, ірраціональний страх та різні фобії. Кузьма Аркадійович Шустик чимось схожий на Андрія Сидоровича Хаблака (роман «Катастрофа»), який був людиною з патологічною непристосованістю до життя, такий собі невдаха, а прізвище — знахідка для гумориста — *Хаб-лак*. Оце насмішкувате «товариш Хаб-лак», як назвав його журналіст Загатний під час знайомства, надовго прописалось у редакції місцевої газети. Незважаючи на це, він почав бунтувати проти Загатного — свого бога, на якого хотів бути схожий: «Я, нездара, маса, посередність, я, Хаблак, з якого ви глузуйте, якого в душі на копійку не цінуєте... Я щасливіший од вас, бо я — людина» [5, 247]. На відміну від Хаблака, Шустик жахався всього, найстрашніше те, що він боявся стати людиною. Кузя завжди був небагатослівний, він навіть не намагався бунтувати проти того, що його не називають на ім'я. Зрештою, людина без слова та імені — «вічний в'язень самої себе по суті, антисоціальна, некомунікабельна і, отже, також неіндивідуальна», — зауважує О. Лосев [10, 237]. У творі зроблено акцент на тому, що такій людині, яка є яскравим представником «переляканої свідомості», не вистачає тепла та затишки в «екзистенційному вакуумі» тогочасної радянської дійсності. Герой завжди підсвідомо прагнув втекти від тієї сірої реальності, яка повсякчас оточувала його. Прізвисько *Шустик* окреслює психологічну конституцію героя: *шуснути, прошигнути, втекти* від похмурої дійсності.

Слово *шуснути* — те саме, що *шаснути*, однокореневе до *шастати*, означає: «Швидко, квапливо ходити, рухатися в певних напрямках. Швидко, пробігати, пролітати повз кого-, що-небудь; шмигати» [2, 1390]. Зрештою лексема *шуст*, що є частиною номена *Шустик*, тлумачиться як «інструмент для згладжування нерівностей, видалення іржі і т. ін. в стволі рушниць» [2, 1410]. До того ж формальне вираження суфікса *-ик* надає антропоніму демінутивної семантики, виконуючи характерологічну функцію: повертає авторську стратегію у русло сприйняття персонажа як людини безвідмовної, безхарактерної, такого собі добрячка, наївного дивака, який завжди згладжує, втихомирює гнів та запальну вдачу свого керівника, хоча ніхто цього не оцінює. Більше того, молоді колеги глузують із нього, висловлюючи цим свою неповагу. Адже Шустик сам переконав себе в тому, що він тільки функціональний елемент, дешева робоча сила, гвинтик бюрократичної машини.

У романі «Убивство за сто тисяч американських доларів», в якому автор розповів про нашу збурену епоху духовного занепаду, не тільки вказано на семантику художнього антропоніма, а й детально простежено його етимологію, яка містить в собі певні характерологічні ознаки. Головного героя твору звали Робінзоном, який намагався якось відгородитися від усього світу і жити на своєму Острові на горі Жемирівці у землянці, усвідомивши, що існує «інший розум — розум душі» [7, 111]. Це ім'я асоціюється у читача з образом Робінзона Крузо, який, потрапивши на безлюдний острів, стає своєрідним дослідником, проникаючи у суть багатьох простих речей. Завдяки щоденній праці на острові формуються його найкращі моральні якості. Даніель Дефо зображає характер свого героя у розвитку. На початку твору Крузо був легковажним, ледачим, корисливим. На острові стає розсудливим, працьовитим, щирим. Так само і Робінзон Прокопович Макуха, який своїм іменем завдячував батькові (Прокіп Макуха усе своє життя читав і перечитував одну-єдину книгу «Робінзон Крузо»: «Вона і була для нього Біблією на усі випадки життя. З неї єдиної черпав він для себе мудрість, набуту, поколіннями роду людського» [7, 7]), перетворюється з обивателя, човен життя якого чверть століття тихо плыв по морю часу, на людину, для якої основним на Острові стає робота душі («Усе це — зовнішнє, усе це — для тіла, а не для душі. Я ж до тіла свого ставився і ставлюся не вельми серйозно. Як скрипка до футляра. Скрипкою була моя душа» [7, 93]). Завдяки духовному переродженню на Острові у нього навіть з'явився дар лікувати і зцілювати людей, протистояти світовому Злу та ін.

Саме прізвище героя у творі семантично прозоре: «Що таке макуха, не кожен із нині живущих людей і знає, особливо молодь. Словник Грінченка слово це трактує російською мовою так: »1) Сбоина, жмыхи, выжимки из семян конопли после добывания масла; 2) Увалень, неповоротливый человек, бесхарактерный человек» [7, 8]. Проте, автор зазначає, що саме друге трактування Б. Грінченком цього слова вказує на те, що прізвище певним чином визначає характер людини, а може, навпаки. Герой сам наголошує на тому, що «багато років я свідомо, нарочито вдавав із себе макуху. Час був такий — для макух. У тодішньому суспільстві тільки й виживали макухи. Олія вичавлювалася впродовж десятиліть — війними, в'язницями, таборами» [7, 8]. Таким чином, герой усе своє життя недооцінював себе, твердячи про власну сірість і посередність: «Я не був народжений для великих, гучних справ. Я був народжений звичайною, маленькою сірою посередністю. Гвинтиком, як раніше узвичаєно було казати... Довгі роки, десятиліття я був зерном, яке лежить без руху в землі, але не трухлявіє. Бо на роду йому написано колись прорости, стати стеблом» [7, 8]. Адже у роді Робінзона по материній лінії були «лекарі» — так їх називали по-вуличному. Можливо з роду Макух і передався дар зцілювати людей. Ім'я Робінзон, яке асоціативно пов'язане з життям на острові, є давньою батьковою метафорою, яку реалізував Робінзон Великий, проживши на своєму з Балериною Острові на горі Жемирівці, усвідомивши, що «єдина гора, на яку маєш зійти у душі твоїй» [7, 105].

Безіменного героя роману «Острів у вічності», в якому вдало скомпоновано елементи автобіографізму та своєрідного бачення письменником «інших світів», куди відправляється людська душа, залишаючи тіло, названо — Майстром. Як зазначила В. Сулима: «На перший погляд, автор роману ... цілком ототожнював себе з майстром; однак ... у головного героя твору не з'явилися відомі нам ім'я і прізвище, оскільки Володимир Дрозд чітко визначив дистанцію між наратором і персонажем, хоча безоглядно віддав своєму героєві-двійникові всі заповітні думи, всі потаємні спогади, всі інтимні переживання» [11, 20]. Майстрові, у свідомості якого ніколи не виникало «тілесної коробки, у яку свого часу втілилася із небес його душа, а виникало щось інше, *те, що у коробці*, духовна сутність його особистості» [8, 51], не потрібно було ім'я, як і всі інші атрибути земного життя. Так само відмовився від усього в ім'я творчості і герой роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита», якого також називали Майстром: «— Я Майстер, —

— У мене немає більше прізвища, — з сумною презирливістю відповів дивний гість, — я відмовився від нього, як і взагалі від всього в житті» [1, 142].

Майстер В. Дрозд був людиною не від світу цього, яка добровільно і свідомо залишила людську юрму, щоб творити, відчуваючи красу гостро, глибоко, сліпучо-яскраво, як «свідчення про присутність Бога на землі, про *голос* Бога до землян, а отже — і до нього» [8, 42]. Він, як і належиться творцеві, носію духовного начала, володів знаннями, відчуттями про те, що кожна людина може стати «складовою, хай крихітною, хай безіменною, неосяжного духовного сплаву, яким є Розум Космічний, Всесвітня душа...» [8, 122]. У сповнені розумової та емоційної напруги ранки і дні, коли він перебував, як кажуть у народі, в стані «заходження у хмару», Майстер творив, не змагаючись із Богом «створити світ кращим, аніж той, що уже існує, ... не копіював бездумно та улесливо світ, Богом сотворений», він «ткав свої світи, ... ткав із тіней та відблисків земних, уже існуючих, і зіткані ним із слів мови людської світи лягали сторінками до всесвітньої Книги Буття» [8, 27]. Семантика номену *Майстер* — «фахівець з якого-небудь ремесла, той, хто досяг високої майстерності, досконалості в своїй роботі, творчості» [9, 504] у контексті роману «Острів у вічності» увиразнюється, набуваючи символічного звучання. *Майстер* — це не просто творець, що досяг високої майстерності, він є богонатхненним у своїй праці, обраним, унікальним носієм «творчої самоусвідомленої енергії, здатної творити вічний мікрокосм незнищеної людської душі» [11, 20].

Таким чином, художні антропоніми *Кузя*, *Шустик*, *Робінзон*, *Майстер*, функціонуючи у творах, здійснюють, насамперед, найменування персонажів. Особливістю функціонального навантаження вказаних номенів є те, що вони, володіючи потужним характерокреативним потенціалом, підкреслено мотивують індивідуально-особистісні риси антропоцентрів. Так, промовисте прізвище *Шустик* та прізвисько *Кузя* повністю відповідають характерові героя, його патологічній боязливості та непристосованості до життя. Влучне ім'я Робінзон більше промовляє про характер персонажа, ніж розлога характеристика. Специфічну характеротворчу функцію виконує безіменний номен Майстер, який проектує богонатхненне, творче начало автобіографічного героя.

Література

1. Булгаков М. А. Мастер и Маргарита : роман / Михаил Александрович Булгаков. — СПб : Азбука-классика, 2005. — 416 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. : Ірпінськ : Перун, 2001. — 1440 с.
3. Грабовська І. Проблема засад дослідження українського менталітету та національного характеру / І. Грабовська // Сучасність. — 1988. — №5. — С. 58-70.
4. Дрозд В. Ранні оповідання / Володимир Дрозд // Дніпро. — 1990. — №11. — С. 10-63.
5. Дрозд В. Вибрані твори : у 2 т. / В. Дрозд. — К. : Рад. письменник, 1989. — Т. 1: Оповідання, романи. — 1989. — 552 с.
6. Дрозд В. Музей живого письменника, або Моя довга дорога в ринок : повість-шоу / В. Дрозд. — К. : Укр. письменник, 1994. — 203 с.
7. Дрозд В. Убивство за сто тисяч американських доларів / Володимир Дрозд. — К. : Український письменник, 2003. — 253 с.
8. Дрозд В. Острів у вічності / В. Дрозд // Березіль. — 2000. — № 11-12. — С. 23-154.
9. Короткий тлумачний словник української мови : близько 6750 слів / під. ред. Д. Г. Гринчишина. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Рад. шк., 1988. — 320 с.
10. Лосев А. Ф. Философия имени / А. Ф. Лосев. — М. : Изд-во Московского ун-та, 1990. — 269 с.
11. Сулима В. Смерть як життя на острові у вічності : художнє моделювання світу в романі «Острів у вічності» / В. Сулима // Слово і час. — 2004. — №8. — С. 15-22.

Манюх Н. Б. Особенности функционирования художественных антропонимов в прозе В. Дрозда. — Стаття.

Аннотация. В статье затрагивается проблема функциональной нагрузки антропонимов как важных средств создания характера в художественном произведении, раскрывается креативно-конструктивный потенциал имен, фамилий и прозвищ антропоцентров в текстах В. Дрозда.

Ключевые слова: антропоним, характер, художественное произведение, текст.

Manjukh N. Peculiar functions of anthroponyms in the prose by V. Drozd. — Article.

Summary. The article deals with the problem of how anthroponyms (names, surnames, nicknames) function in V. Drozd's texts as language means, creating the character of a personage.

Key words: name, character, literary work, text.